

УДК 821.112.2-992

Милица Денковска**ПРЕТСТАВАТА ЗА МАКЕДОНИЈА ВО
ГЕРМАНСКОЈАЗИЧНИТЕ ПАТОПИСИ
(експозе на одбранет докторски труд)****Вовед**

Во книжевната наука постојат многу различни дефиниции за поимот „патописна книжевност“, но, всушност, најнапред би требало да се нагласи дека станува збор за генерички термин за еден вид книжевен жанр во кој се прикажани вистински или измислени патувања. Од една страна, патописот ги вклучува практично ориентираните прирачници за патување, кои обезбедуваат корисни информации за патниците, како што се туристичките водичи, како и научните описи на патувањата (истражувачко патување) во форма на патописни дневници или скици. Од друга страна, пак, во патописната книжевност спаѓаат и книжевниот патопис, патописниот расказ и патописниот роман, во кои книжевно се креираат реалните или измислените искуства од патувањето. Значи, во прв план станува збор за жанр кој ги интегрира како реалните, фактографските, така и фикционалните аспекти и во овој контекст би се согласиле со стојалиштето дека „сериозната анализа на овој дифузен, би рекле, во многу аспекти хибриден и, за жал, долго време запоставуван книжевен жанр, всушност, изискува секако еден мултидисциплинарен пристап.“ (Николовска, 2018: 392)

Самата патописна граѓа вткаена во творештвото на патописецот е израз на субјективните аспекти – перцепцијата, претставата и целите на авторот и на поширокиот објективен културно-историски контекст. Овие аспекти не се однесуваат само на германскојазичните патописи за Македонија, кои се предмет на нашето истражување, туку, исто така, се

значајни и за истражувањето на патописот, воопшто, при што можат да дадат вредни претпоставки за условите и контекстот на настанувањето на еден патопис и за неговата книжевно-естетска интерпретација. Кон прашањата за перцепцијата, претставата и целите при сфаќањето на особеностите на патописниот текст, исто така, историскиот развој на жанрот може да биде од помош.

Патописот секогаш претставува документ што е збир на перцепциите на субјектот кој патува. Патникот запишува како ја восприемал и доживеал средбата со еден (повеќе или помалку туѓ) простор и светоглед, како го разбира, перципира и, потоа, како натаму книжевно го процесира при запишувањето на впечатоците. Оттаму, произлегува дека, кога се испитуваат „перцепциите“ претставени во патописот, треба подеднакво да се разгледаат и самиот субјект и „перципираниот“ свет на објекти. И субјектот и објектот подлежат на внатрешни и надворешни влијанија, а како резултат на нивната меѓусебна „средба“, можни се различни облици на повеќе или помалку реални, објективни или вистинити патописни впечатоци.

Објективноста во приказот на „туѓоста“

Во овој докторски труд дојдовме најнапред до заклучокот, дека перцепциите за една поинаква културна средина се, речиси, секогаш обременети со товарот на сопствениот културен авторитет што постои кај авторот на патописот. Процесот на восприемање, организацијата и обработката на восприемените информации не се случува на *tabula rasa*, напротив, тој е многу повеќе под влијание на категоризацијата на информациите и стереотипизирањето, кои не се засегнати само од информациите од и за природниот животен свет, туку го опфаќаат и социјалното опкружување на авторот. Централен механизам при настанувањето на стереотипите постои во генералната подготвеност на субјектот за социјална категоризација, како на пример, луѓето да се делат во припадници на свои или на туѓи групи. При контакт со туѓите култури, ова категоризирање и стереотипизирање во многу случаи во патописите игра одлучувачка улога.

Книжевното инсценирање на туѓоста мора да следи и одредена наративна драматургија што ја избегнува илузијата за разбирање, за да може туѓото, воопшто, да биде евоцирано како туѓо. Но, истовремено, инсценирањето на туѓото мора да се надврзе и на познатите шаблони, за да може туѓоста да ја прикаже како културолошки разбирлива. За оваа констелација на интеркултуролошко разбирање помеѓу туѓото и сопственото, парадигматично стои книжевното писмо, кое „од туѓина“ е адре-

сирано кон „домашниот простор“ и со тоа го маркира интермедиијарниот културолошки простор.

Патописецот го носи потенцијалот на некој што се труди да ја инсценира туѓоста без нејзино стереотипизирање. За Франсис Бекон, патниците на ренесансата откриле пред сè „нов континент“ на вистината, кој се базирал врз искуството и набљудувањето, а не врз авторитетот на претходниците. Токму патописите биле тие кои го обезбедиле спроведувањето на новите информации (или новите вистини) кои ги поставиле основите за научните и филозофските револуции на седумнаесеттиот век. Како странец во туѓа земја, патописецот, бидејќи не е врзан преку корените за сингуларните составни делови или за едностраните тенденции на локалната група, кон нив зазема пообјективен став, којшто не означува едноставно дистанцирање и неинволвираност, туку посебна формација од далечина и близина, рамнодушност и ангажираност. Но за да биде објективен, тој не смее да биде врзан со никакви предефинирани детерминанти кои би можеле да ги прејудиираат неговата пристрасност, неговото разбирање, неговата процена на даденостите.

Нашата научна дискусија покажа дека и за германскојазичните патописци кои го посетиле Балканот од крајот на осумнаесеттиот век, тоа било речиси невозможно. Некои го посетиле од љубопитност, како туристи, но повеќето дошле со одредена цел: да проучат одредена земја од политички, економски или воен агол. А, извештаите од патувањата најчесто биле напишани и објавени за широката јавност, која обичните факти ги сметала за злодејни, па оттука сликата за Балканот честопати била зачинета со пристрасност и предрасуди, а перцепцијата, исто така, била обоена и од политичките симпатии на авторот.

Македонија во германскојазичните патописи

Во теорискиот дел на оваа докторска дисертација укажавме на тоа кои се многубројните предуслови кои ќе ја оневозможат објективната перцепција на патописецот. Формите во кои патописот го опишува туѓото се одредени преку социјалниот статус на патописците и нивната инволвираност во менталитетот на општествените групи, а суштински зависат и од техничкиот и организацискиот стандард. Конечно, тие се и под влијание на личните диспозиции на патописецот, кои се кристализирани во образованието, предзнаењата, интересите, како и во општите перцептивни способности на авторот. И, секако, голема улога во инсценирањето на туѓата култура од страна на германскојазичните патописци е

тенденцијата да се потврди сопствениот „просветителски напредок“ и со тоа сопствената супериорност во однос на неразвиениот Балкан. Потврда за оваа констатација наоѓаме кај повеќето анализирани патописи во овој труд, на пример, кај Мајр и фон Хан, кои не навлегуваат во причините за состојбите поврзани со нивните заклучоци и споредби во однос на населението во Македонија за време на нивните патувања. Честопати авторите ги споредуваат посетените македонски места со германските, како на пример, Јохан Георг фон Хан (Hahn, 1868: 161) кој, патувајќи покрај Криволак и Пепелиште, ќе направи споредба помеѓу германскиот и, да го наречеме, христијанскиот менталитет на поднебјето. Одејќи токму под пепелишките куќи, на крајот на улицата тој и неговите сопатници виделе многу насобрани луѓе што ги набљудувале молчешкум и индиферентно – однесување коешто Хан нагласува дека често го забележувал кај Бугарите. Она што тој го смета за особено необично, биле самите селски деца, кои до некаде ги придружувале, но не прозборувале збор ниту меѓу себе. Тука авторот споредбата ја прави со малите селски Германчиња, кои, кога вака би здогледале за прв пат тесен барјак на бротче со куќичка и полно со странски луѓе кои пловат по нивната река, би ги пресретнале со таква викотница, па можеби нивното чудење би одело и дотаму што би почнале да фрлаат со камења на една ваква појава. Во секој случај, патописецот фон Хан воопшто нема да посвети ниту една од своите мисли на толкување на таквото детско однесување или на апатијата на локалните жители, ниту пак ќе навлезе во паралелна анализа на едниот и другиот менталитет, условен од општествените околности во кои овие групи живеат. На истиот начин ќе го коментира и „ниското културно знаење“ и големото губење време и сила поради нискиот степен на образование, коментирајќи ја неискористената сила на реката Вардар во селските воденици.

За разлика од фон Хан, Херман Вендел во своите „Југоисточноевропски прашања“ суштински навлегува во состојбата на македонскиот селанец (Wendel, 1918: 189), објаснувајќи дека е експлоатиран од двајца господари, од спахијата и од бегот, дека е згмечен од неописливиот притисок и товар, напуштен и оставен на милост и немилост од секаков вид насилство, тој под власта на големопоседникот водел живот што едвај заслужувал да се нарече живот. Без разлика дали тој копал во полињата и ливадите со своето семејство од утро до вечер или дали работел нешто друго, годишниот приход од напорите на целото семејство никогаш не обезбедувал доволно средства за еден човечки достоин живот.

Патописецот Хајнрих Барт е уште потемелен во своите опсервации, на пример, тој во неговиот патопис „Патување низ внатрешноста на европска

Турција“, при посетата на Радовиш, ќе запише дека „овде личниот имот е исклучително ограничен преку најсрамниот и најнемилосрдниот деспотизам практикуван одозгора“ (Barth, 1864: 113), каде што ќе биде сведок на срамен начин на зголемување на данокот на грозје. Патувањето на Хуго Гроте од Битола до Охрид во 1902 година е од географска и етнографска природа и изобилува со живописни впечатоци од природата, исполнети со позитивни чувства, а содржи и бројни фотографии од прекрасните предели кои ги опишува, како и од градовите кои ќе ги посети. Сепак, фотографијата насловена „Јужнословенка од Битолската област“ не е проследена со опис, и покрај нејзината живописна носија, а не е направен обид да се открие нејзината национална припадност. Затоа, пак, авторот (Groethe, 1913: 181) се задржува на детален опис на неговото јавачко искуство – јавање на дрвено седло од локална изработка – укажувајќи на неудобноста, потенцирајќи ја разликата со „европското седло“ до кое, за жал, не успеал да дојде во Битола. И Лудвиг Лесен во својот патопис „Вдолж и попреку низ Балканот“ смета дека „на Ориентот треба да му се постават фини европски стандарди, за да може во целост да се ужива во него“ (Lessen 1914: 92). За населението во Скопје ќе процени дека се, пред сè, Турци и Албанци, додека албанските христијани и Бугарите се ретки. Ханс Фридрих Блунк својот прирачник „Иднината на Македонија. Прирачник за трговци, новинари и патници“ го издава со цел, не само да се запознае германската јавност со условите во Македонија, туку и да се насочи вниманието на германската дипломатија кон Македонија, за да се спроведе економска доминација во Македонија. Авторот (Blunck, 1912: 11) овде прави разлика помеѓу Бугарите и - како што ги нарекува - „луѓето кои денес ги нарекуваме Бугари“, но единствените позитивни карактеристики кои ги наведува за Македонците се добриот семеен живот и воинствениот дух.

За разлика од него, германските истражувачи за време на Првата светска војна нудат сосема поинаква слика: Франц Дофлајн и Леонард Шулице Јена во своите монографии за Македонија даваат извонредни описи на природните убавини, за животот на населението, и (и покрај влијанието на нивните бугарски колеги) ги препознаваат Македонците како народ со посебен идентитет. Авторот кој најдобро ги опишува околностите со кои македонскиот народ се соочувал со векови, кои ги поткрепува како историчар, а за кои пишува како писател, филозоф и социјалдемократ, е Херман Вендел. Во неговите дела, средбите со населението се „од прва рака“, заклучоците се јасни: „Македонецот останува Македонец, независно од промените во неговото презиме: од Јордан, до Јордановиќ,

преку Јорданов до повторното Јордановиќ.“ (Wendel, 1920: 75) И покрај емоционалноста во неговите истражувања, како резултат на субјективната приврзаност кон идејата за обединување на Јужнословените, неговите трудови се со висок степен на објективност и критичност. А, личните емоционални интереси се најзастапени во современите патописи на Петер Хандке, со кои се вклучува во дебатата во врска со војните на Балканот во 90-тите години на минатиот век. Во „Патувајќи вчера“ Хандке не нуди само прекрасни описи на македонската природа на неговиот уникатен поетски начин, туку претставува голем дел од себеси, „размислувајќи инволвирано“ (Handke, 2005:27). А, неговото дело „Приказна за покривките за глава во Скопје“ наликува на еден вид постмодерна верзија на описот на народните носии, со кои Дофлајн во својата книга за Македонија се обидува да одгатне од кое село доаѓаат жените што ќе ги сретне на пазарот во Скопје. Емоционалното влијание се забележува и во „Воениот дневник“ на Волф Ошлис, но во неговата книга забележуваме прецизен и детален опис на случувањата во Македонија во периодот помеѓу 2001 и 2004 година, а што се однесува до деталите и веродостојноста, истото би можеле да го заклучиме и за туристичкиот водич „Северна Македонија“ на Филип фон Опелн.

Заклучок

На крајот можеме да го изведеме заклучокот дека согласно со историскиот развој на патописниот жанр, политичките и воените околности и сојузничките релации и интереси на земјите од германскојазичното подрачје, но и личните афинитети на писателите, приказот на Македонија во патописите што се предмет на анализа во овој труд, варираат од критички дистанцирана и напати стерописки исполнета претстава за Македонија, до голема емпатија и симпатии за овој простор и неговите жители. Додека патописите до деветнаесеттиот век се, главно, емпириски, а потоа преминуваат повеќе во дескриптивни, за патописите, пак, од дваесеттиот век и за современиот патопис е карактеристична емоционалната инволвираност на авторот. Сепак, како заедничка нишка се провлекува, освен автобиографскиот елемент како општо својство на патописот како книжевен жанр, елементот на дистанца во однос на источноевропското, односно балканското тло. Без разлика дали авторот свесно сака да ги истакне општествените разлики и степенот на развој, и со која цел, останува фактот дека до ден-денешен низ германскојазичната, како и, воопшто, западноевропската претстава за источна Европа и Балканот сè уште се

провлекува наследството од првичната идеја за овие простори создадена пред повеќе стотици години во земјите на просветителството.

Справувањето со далечни и непознати простори, како и сопствениот предизвик за преземеното патување, сè уште е еден од главните извори на инспирација за книжевните автори. Што се однесува пак до иднината на патописот во однос на веродостојноста, формите на восприемање повеќе не се потпираат на емпиријата, непосредното искуство може да се замени со помош на омилениот медиум. Првобитното прашање дали патникот лаже, во овие патописи повеќе и не се поставува: стандардизирањето на предметот на неговото искуство не му остава друг избор, освен да ја каже вистината – вистина која никој повеќе не сака да ја слушне, бидејќи сите веќе ја знаат.

Библиографија:

- Николовска, З. 2018. *Рефлекси на групоста – Македонија во германскојазичната иајнописна литература*, XLIV Зборник на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид 17.-18. Јуни 2018. (391-396).
- Шулце Јена, Ј. 2010. *Македонија. Прегел и култура на живеење*. Скопје: Македоника.
- Васон, Ф. (1901) *Novum Organum*. New York: P. F. Collier and Son.
- Bart, H. (1864) *Reise durch das Innere der europäischen Türkei*. Berlin: Verlag von Dietrich Reimer.
- Blunck, H. F. (1912) *Die Zukunft Mazedoniens. Ein Handbuch für Kaufleute, Journalisten und Reisende*. Hamburg: Verlag von Richard Kermes.
- Brenner, P. (1989) *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Brenner, P. (1990) *Der Reisebericht in der deutschen Literatur*. Tübingen: Niemeyer.
- Doflein, F. (1921) *Mazedonien. Erlebnisse und Beobachtungen eines Naturforschers im Gefolge des deutschen Heeres*. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Grothe, H. (1903) *Auf türkischer Erde: Reisebilder und Studien*. Berlin: Allgemeiner Verein für Deutsche Literatur.
- Grothe, H. (1913) *Durch Albanien und Montenegro*. München: Martin Mörikes Verlag.
- Hahn, J. G. von. (1867) *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar im Auftrage der K.K. Akademie der Wissenschaften unternommen im Jahre 1863*. Wien: Aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei.
- Hahn, J. G. von. (1868) *Reise von Belgrad nach Salonik. Nebst vier Abhandlungen zur alten Geschichte des Morawagebietes*. Wien: Verlag von Tendler & Comp.
- Handke, P. (2005) *Gestern unterwegs, Aufzeichnungen November 1987-Juli 1990*. Salzburg und Wien: Jung und Jung Suhrkamp Taschenbuch Verlag.
- Handke, P. (1995) *Noch einmal für Thukydides*. Wien/Salzburg: Residenz.

- Lessen, L. (1914) *Kreuz und Quer durch den Balkan. Reisebilder von Ludwig Lessen*. Berlin: Verlag Buchhandlung Vorwärts Paul Singer GmbH.
- Oppeln, P. von. (2020) *Nordmazedonien. Mit Skopje, Ohridsee und allen Nationalparks*. Berlin: Trescher Verlag.
- Oschlies, W. (2004) *Makedonien 2001-2004. Kriegstagebuch aus einem friedlichen Land*. Berlin: Xenomoi Verlag.
- Wendel, H. (1918) *Südosteuropäische Fragen*. Berlin: S. Fischer Verlag.
- Wendel, H. (1920) *Von Marburg bis Monastir. Eine südslawische Reise*. Frankfurt am Main: Druck und Verlag der Frankfurter Societäts-Druckerei GmbH.

Milica Denkovska

THE REPRESENTATION OF MACEDONIA IN GERMAN-LANGUAGE TRAVELOGUES

Abstract

In the German-language travelogues, the term Macedonia is mostly used almost exclusively as a geographical designation. The reasons for this lie in the author's perception, which is basically burdened by his own mission, cultural background and already (subtly) imposed stereotypes built on the basis of previous knowledge (information that is also shaped according to these factors).

The missions are different: economic, political, natural-scientific, religious, sociological-ethnological, in some cases literary-scientific. That is why it is difficult to identify the literary genre in one of the established literary frameworks. What can be confirmed about this genre with absolute certainty is its multidisciplinary approach, and it will be investigated from this perspective.

In this doctoral dissertation, all the factors that influence the perception of the travel writer during his creation will be considered, while analyzing the very nature of the travel-writing genre, its development and goals. The aim is to present the representation of Macedonia in German-language travelogues from all aspects, focusing centrally on the travel writer and covering all the factors influencing his work as he presents Macedonia in his works.

Key words: travelogue, otherness, perception, representation, Balkans, Macedonia

Клучни зборови: патопис, туѓост, перцепција, претстава, Балкан, Македонија